

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

ХРИСТЯ ВЕНГРИНЮК

**НАТАЛЕНА
КОРОЛЕВА**

Харків
«ФОЛІО»
2023

ВІД АВТОРА

«...яка біль, яка страшлива біль відійти з цього світу, не написавши сторінки, саме тієї, що її хотілося написати...»

(з приватного листування Н. К.).

Наталена Королева прийшла в моє життя дуже містично і незабутньо. Коли раніше чула про подібні історії, то була переконана, що це все вигадка і нічого подібного з земними людьми не може траплятися. Але після мого сакрального знайомства з Наталеною мене тепер важко чимось здивувати.

З 2004 по 2009 роки я навчалася на філологічному факультеті на спеціальності українська мова та література. Нам, студентам, діставалося добряче, бо треба було фактично вчити дві спеціальності одразу, а читати доводилось стільки, що просто були тижні, коли буквально вивчалось і десять романів на тиждень, які потрібно було не лише прочитати, а й записати їхній короткий зміст у так званий читацький щоденник. Усі студенти інших, особливо технічних факультетів, робили свої домашні завдання за кілька годин, а філфаківці завжди ходили втомлені та невиспані. Тому, завжди згадуючи про Наталену Королеву, я досі не можу зрозуміти, як вона пройшла повз мене, або я повз неї, але в університетській програмі ми не зустрілися. Власне, вона і не була в основному вивченні,

а у факультативному, і це єдине, що може пояснити, чому я її не читала раніше. Я досліджувала сучасний процес, шістдесятників та постмодерністів. Почала писати дисертацію теж за творчістю шістдесятника, але після одного віднайденого листування розчарувалася в об'єкті свого дослідження так, що просто не змогла більше повернутися до нього. Минув рік, і я зрозуміла, що морально не можу продовжити досліджувати цього автора, хоч вся теорія й методологія були вже написані.

Однієї червневої ночі на світанку я прокинулась від сну, де долоня Творця простягала мені книжку, і голос сказав, щоб я не журилася, а дослідила цю письменницю, і все буде добре. На книжці було написано: Наталена Королева. Я настільки була вражена і стурбована, що прокинулась і вийшла на балкон. Під ногами стояли десятки ще нерозібраних коробок з непотрібними книжками, які напередодні знайомі подарували моєму батькові, знаючи, що я збираю бібліотеку. Сонна і страшенно занепокоєна, я почала розкривати коробки і дивитися, хто ж в них є, обкладинки старих видань майже не відрізнялися одна від одної, і доводилось іноді й відкривати першу сторінку книжки, щоб побачити, хто ж автор і який це твір. Серед усіх тих сотень книжок була одна зовсім не схожа на інші — «Предок» Наталени Королеви, з усіма її головними повістями — «Сон тіні», «1313», «Предок» та збірка «Легенди старокиївські». Я взяла книжку до рук і більше не могла від неї відірватися, так само, як і від Наталени. Її біографія виявилася ще цікавішою, ніж її надзвичайна творчість, і мені постійно боліло те, що авторка залишається такою непоці-

нованою та на маргінесах читання. Чи було легко її досліджувати? Ні, було дуже складно, вона часом не прочитувала-ся, була надто багатозначною, надто глибокою та складною. Але це Наталена Королева, і з нею не могло б бути по-іншому. Чи було легко захищати дисертацію, присвячену її життю та творчості? Було надзвичайно важко, бо мало хто міг зрозуміти мене, чому я про її душу говорю більше, ніж про її тексти. Бо ж її писання таке безкінечне і має стільки рецепції, що на осмислення всього можна було б використати весь папір світу, аби розкодувати бодай одну її повістину. Але що це була за людина! Людина, котра могла все і нічого не боялася, геній, якого звідусіль проганяли з першої секунди її народження, серце, яке не витримувало так сильно любити світ. Наталена Королева часом не піддавалася — не лише мені, а й багатьом іншим дослідникам, щоб її можна було насправді зрозуміти, розшукати, вивільнити ті слова, які вона писала для всіх нас. Я вдячна їй безмежно, що вона знайшла мене, наснилася мені, що не засумнівалася в моїх уміннях і просто довірилась. Спершу були довгі роки досліджень, сам текст дисертації, захист, а тепер буде і ця книжка. Я знаю, що це звучить шалено і дивно, але це правдива містика, яка зі мною відбулася, і я неймовірно тішуся, що можу цим поділитися, а найбільше — що можу розказати про Наталену Королеву.

В академічних дослідженнях авторки не вистачало життя, реальної людської рецепції, бо Наталена це не лише переказ Євангелія, вона — довга, безкінечна дорога душі. Щонайперше — душі.

Справжнє щастя — це жити непомітною, прихованою, як квіточка у траві.

І не тільки для себе, думаючи тільки про себе.

Наталена Королева

У сучасному світовому літературному процесі перманентно простежується поява нових тенденцій, експериментів із формами та стилями, викристалізуються нові імена. Особливо важливо при цьому не втратити тих, хто заявив про себе раніше, чий внесок на літературній ниві не є достатньо дослідженим через низку причин, у тому числі й політико-ідеологічного характеру. Особливо актуальним це є в контексті розвитку української літератури, адже творчість багатьох українських письменників упродовж десятиліть замовчувалася, а то й заборонялася через політичні, національно-етнічні, релігійно-конфесійні, ідеологічні позиції. Після проголошення незалежності України почали формуватися нові й заново розвиватися вже існуючі раніше наукові школи, в рамках яких проводяться дослідження мало знаних широкому загалу авторів і їх творів. Це має істотне значення як для інтенсифікації літературного процесу в Україні та її якісного переосмислення, так і для популяризації української літератури в читацьких колах. Так само і Наталена Коро-

лева залишилась недотворена, недолюблена, недосліджена, і заслуговує гідної оцінки і повернення.

У радянські часи творчість Наталени Королевої була заборонена через наявність у її доробку релігійних текстів із євангельськими мотивами, на християнську тематику та про людську, мирську духовність. Ще однією причиною для заборони друкування Наталени Королевої була участь її чоловіка, Василя Короліва-Старого, в національних рухах, його громадська діяльність та активність у створенні Центральної ради. Ці фактори й спричинили замовчування її спадщини, про яку прихильно відгукувалися сучасники (В. Щербаківський, Є. Маланюк, М. Садовий, О. Кандиба (Олександр Олесь) та інші). Поодинокі позитивні рецензії належать перу М. Підлужного, В. Безушка, М. Гнатишака, Л. Граничка, П. Ісаїва, високо поцінювали її твори Л. Бурачинська та Г. Костельник, а О. Копач уклала й опублікувала листування з Наталеною Королевою. На жаль, такі історико-літературні спроби не розкривають уповні грані творчого світу письменниці. Незважаючи на те, що в останні два десятиліття дослідники почали активно освоювати спадщину Наталени Королевої (до євангельських тем і мотивів та проблеми сакрального в доробку авторки зверталися В. Антофійчук, І. Набитович, І. Остащук, Ю. Мельніков та ін.; про історичні повісті та трансформацію античних мотивів та образів писали К. Буслаєва та А. Усатий; І. Голубовська здійснила спробу осмислити творчість Наталени Королевої в контексті розвитку української літератури першої половини ХХ ст.,

а дослідники Н. Мафтин та О. Баган — у зв'язку з ідейно-естетичними «знаками» доби), все ж сьогодні можна говорити про необхідність залучення до аналізу як художніх текстів, так і самої біографії письменниці інших, досі не апробованих наукових підходів, зокрема постструктуралістського.

Сучасна українська критика та філософія звикли класично розглядати художні твори, лише почасти звертаючись до життєвого шляху автора, а частіше оминаючи найпікантніші моменти життя творця — щоб не затьмарити його біографію. Це стосується не лише окремих праць із літературознавства, а й проблем шкільної програми загалом, де Т. Шевченко виступає лише як кріпак, Леся Українка все життя потерпала від власної хвороби, а І. Франко був «вічний революціонер», який не знав різниці між революцією і трьома музами, яких кохав. Часто на конференціях постає питання, що робити зі шкільною програмою, щоб не відбити любов до літератури, а прищепити. Є можливість переглянути твори основної програми й урізноманітнити викладання уроків української літератури, але ж і не в цьому основна проблема. Українці не можуть змінити свій внутрішній код, вийти із системи і побачити, що насправді час структури минув. І як би вдало К. Леві-Строс не намагався пояснити, що вся піраміда всесвіту в стилі картонного будиночка може цілком добре існувати, все одно прийде період чомусь новому, що зламає цю структуру. А єдиною відповіддю на цю зміну є те, що час рухомий. Тобто для вивчення можна запропонувати інші, хоч і маргінальніші, але цікавіші тексти авторів.

Одним із найперших, хто відчув потребу в суспільних змінах, став філософ Ж. Дерріда. Він лише запропонував вийти зі структури, розвалити її і означити центром те місце, де перебуваєш «ти». Досить велику теоретичну частину було присвячено аналізу позицій філософів-структуралістів і постструктуралістів, тому в цьому підрозділі звертаємось до української літератури та літературознавства, щоб простежити рівні маргінального саме в українській літературі. Хоча вона завжди й перебувала на маргінесі, однак досі є мало дослідженою і мало перекладеною. Історично склалося так, що більшість вартісних текстів були заборонені та не друкувалися. Радянська література приховувала все найкраще, що було створено українськими письменниками, а сотнями тисяч примірників видавалися автори, які були потрібні лише для прославлення влади, або ж щоб цій владі не шкодили своїми творами. Можемо пригадати лише П. Тичину, О. Довженка, Ю. Яновського, В. Дрозда, які були надзвичайно талановитими авторами, але часто змушені були писати те, що пасувало верхівці.

І лише після проголошення незалежності України творчості Наталени Королевої почали приділяти більше уваги. З'явилися перші наукові праці про неї, були опубліковані тексти, які раніше не друкувалися. Найпоширеніші дослідження про творчість Наталени Королевої базуються на особливому ставленні письменниці до релігії, Біблії та духовності, до інтерпретації авторкою Євангелія та легенд. Однак, звертаючись до її спадщини загалом, можна зазначити, що

сакральний первень її творів простежується не лише в християнсько-католицькому каноні, а й у не надто близьких до релігійної тематики текстах, досі не досліджених повною мірою. Тому й існує нагальна потреба глибшого аналізу та осягнення змісту її доробку і відкриття його нових аспектів, розставлення смислових акцентуацій не лише релігійного характеру.

Важливим є те, що яким би не було змістове ядро творів авторки, вся її творчість виписана добром і щирістю. І хоча тексти Наталени Королевої часто позбавлені динаміки, їх кінцівка завжди «вибухає» і залишає багато часу на роздуми, що є особливо актуальним в умовах постмодерного суспільства сучасного глобалізованого простору. Навіть у найменшому художньому тексті цієї багатогранної письменниці відкривається її справжня європейськість, що є також важливим для сучасного літературного процесу в Україні, яка намагається рухатися за європейським вектором розвитку.

ШЛЯХАМИ І СТЕЖКАМИ ЖИТТЯ

Життя Наталени Королевої не могло не вплинути на подальший розвиток її як письменниці, на її формування, а пізніше стало основним об'єктом для її творів. Ви самі побачите, наскільки надзвичайним, багатобарвним та цікавим був її життєвий шлях, скільки пригод спіткало її, скільки вдалося пережити втрат та розпачів, наскільки сильними були її захоплення і як вона переживала розлуку та постійні терзання того, що не могла віднайти у світі своє коріння та єдину Батьківщину. Всі книжки, написані авторкою, — автобіографічні, хоча, якщо не знати життєпис письменниці і читати її книжки як звичайні художні тексти, можна цього не зауважити, а вже у глибших дослідженнях Наталени Королевої ми бачимо, що вона завжди писала про чужинця, тобто про себе. Письменниця духовно і ментально «заходила» у Книгу Книг, ставала одним цілим з Писаннями, вивчала все там, запам'ятовувала, аналізувала, розкладаючи Слово Боже на різні молекули, витворюючи з нього нове творіння, занурювалась у нові релігійні течії, подорожувала, щоби

прийняти це життя, яке з першої хвилини було не надто справедливе з нею. Авторку не цікавили прості земні речі, вона захоплювалися прокаженими, божевільними, намагалася зрозуміти Понтія Пілата, вважала його своїм предком і, зрештою, навіть хотіла виправдати його. Це і є злам структури, це і є «інакшість» у реальності, це і є та маргінальність, яка нікому не приносить шкоди. Більшість її текстів були здебільшого втечею самої себе у віру, в сакральне. А самотні часто біжать у духовність і в мистецтво. Наталена Королева абсолютно різна у текстах і в житті — от, власне, в цьому також полягає її бінарність.

Вона народилася 3 березня 1888 року в Іспанії, в містечку Сан-Педро де Карденья біля Бургоса. Упродовж життя майбутня письменниця мала кілька імен, якими до неї звертали-ся рідні, — Ноель, Кармен, Естрельїта, Наталена.

Мати померла при пологах, коли дитина з'являлася на світ. Психологи поклали десятиліття, щоб дослідити цей травматичний вплив на подальше життя Наталени. Такі немовлята, які відірвані не так від об'єкту годування, а від того, що для них є цілим світом, одразу потрапляють наче в чорну діру, бо, в психічній мірі, позбуваються і життя. Дітки, яких доводилося відлучати від матері через обставини, пов'язані з хворобою або взагалі зі смертю мами, мали травматичні наслідки. Уявіть — у малесенького створіння немає нікого більше, адже ні батько, ні бабуся, ні годувальниця не могли замінити зв'язок з мамою. Простежуючи те, як Наталена жила і творила, можна зробити висновки, що

цей страшний випадок не лише змінив її життя, але й залишив непереборний біль до останніх днів. Такі немовлята, матері яких помирали при пологах, вважалися «іншими», і їхніми матерями-годувальницями були чужі жінки. Мати письменниці походила зі шляхетського і давнього кастильського роду грандів Лясерда (Лячерда) де Кастор Мединаселі (Медина Челі): Марії-Кляри де Кастор Лясерда (Лячерда) і Мединаселі (Медина Челі) Фернадес де Кордоба і Фігероа. Батько — польський граф Адріян-Георг Дунін-Борковський. Батьки Наталени, будучи з абсолютно різних площин світу, зустрілися в місті Баярриц (Франція), покохали одне одного, а спільне майбутнє продовжили в маєтку дружини в Іспанії. Дівчинці при хрещенні дали ім'я Кармен-Фернандо-Альфонса-Естрелла-Наталена.

З одних джерел ми бачимо, що батько Наталени дуже важко переживав втрату дружини, вважаючи доньку винною у смерті коханої, хоча інші говорять про те, що стосунки між батьками не були зразковими, з їхнього дому часто можна було почути сварки, але це не було причиною вважатися їм поганою сім'єю. Проте батько після народження доньки та смерті дружини довгий час залишався осторонь неї, наче ніс тягар, образу, не усвідомлюючи, як сильно цим ранив власну доньку. Письменниця відчувала це і важко проживала у свідомому вже житті. Текст «Опікун» вони присвятила своїй особливій життєвій ситуації, своїй «відкинутості». Важкий та сумний час проживала сім'я Наталени, коли вся родина з'їхалась і на поховання матері і хрестини

самої дівчинки. Батько навіть не хотів, щоб немовля було на похованні матері. «Кларіта пережила всього чотири години народження своєї дитини. Батько на похороні не хотів ані бачити своєї доньки. — Погляд на неї шарпає мені серце! Нагадує смерть Кларіти... — І вирішив від'їхати до Індії». Коли починалися розмови, хто буде дивитися за маленькою Наталеною, то батько навідріз відмовився, мовляв: «— В кожному разі не я, бо це діло жіноче. Якби ще був син! Але — дівчина? Вона не може ані продовжити мій рід. Вийде заміж, змінить прізвище й буде чужа... Чужа мійому роду, чужа мені... Вона вже й нині мені чужа». Батько шаленів і репетував далі: «— Не нагадуйте! Бодай би та дитина ніколи не народилася!.. Ні, ні! Ніколи не буде вона мені близькою, не хочу її знати, не хочу її бачити!» Цікаво, чи знала Наталена, що насправді батько так відмовлявся від неї, чи домислювала, виливала так свій біль, а можливо, хотіла навіть показати, як батькові в той час було нелегко і як він мало не втрачав вже здоровий глузд.

Знайомство Наталени Королевої з Україною відбулося одразу після народження. «Вирішено було, що бабуня візьме з собою малу внучку та її мамку, молоду кастільянку Санчу Моліна. Матиме внучку у себе, аж доки їй не сповниться шість літ. Тоді вуйко Еугенію приїде по Карменсіту, забере її додому, до Іспанії, щоб виховати її, як знайде за відповідне». Жінка, яка поїхали з ними і повинна була замінити Наталені маму, мала також трагічну долю — «...чоловік її — молодий, повний сил селянин — загинув, рубаючи старі дерева. Його

придушило падаючим стовбуром. Вдова лишилася з кількатижневою дитиною, хлопчиком, який незабаром вмер. Кажали, що тому, що мати дуже плакала та вбивалася по дружині. Санча була в одчаї. Коли ж довідалась, що в родині де Кастро шукають мамку до сирітки, приголосилась. Їй жаль було сирітки, позбавленої матері. Присягалась, що буде сирітці за рідну матір, бо сирітка замінить їй її дитину». Насправді ж ця жінка померла через півроку.

Перші чотири роки Наталена провела в маєтку Великі Борки на Волині. Спершу її нянькою була іспанка, а по смерті її замінила чешка Гага. Ноель (так називали майбутню письменницю) знайшла споріднену душу, якою опікувалася її бабуся Северина, — сирітку Марусю. Двоє дітей, які були позбавлені батьківської любові, відчувши тепло одне одного, пронесли його далеко за межі дитинства. Дівчатка товаришували і не відчували якоїсь соціальної нерівності, діти собі як діти. Маруся навчала Наталену багатьох речей, яких та не знала, і подружка все більше та більше закохувалася в українське.

З бабусею Севериною у Наталени Королевої пов'язано дуже багато згадок — дівчинка любила простих веселих людей, а Северина могла завжди розповісти казку чи смішну історію. Рідна ж бабуся Наталени, Теофіла, не підтримувала це спілкування, вважаючи, що дитина повинна черпати все найкраще від поважних людей. Але дівчинка любила спілкуватися з різними людьми, і найбільшим її бажанням було те, щоб Маруся жила з нею, була їй за сестричку.

ЗМІСТ

Від автора	3
Шляхами і стежками життя	11
Київ як маргінальне місце у житті та творчості Наталени Королевої	88
«Quid est Veritas?»: сакральні мотиви в прозі Наталени Королевої	98
Підсумовуючи тексти Наталени Королевої	114